

חכם חיים מענדל לאו

שבעים שנה לפטירתו של אחד מגדולי הפוסקים הנודעים שעמדו לעם ישראל בדורות האחרונים, הגאון המפורסם רבי אברהם חיים נאה זצ"ל || פרק מרתק הוא תקופת היותו במשך שנה וחצי לרבה של סמרקנד ויהדות בוכרה, כשהוא לובש את הבגדים הבוכריים המסורתיים, משנה את שם משפחתו ודובר בשפתם, כשהוא עושה הכל כדי לקרבם לתורה ויהדות

מאת ! אהרנסון

לימוד השפה גרם לו להתחבר על נקלה עם יהודי המקום, שהעריצו את הרב האשכנזי שאך הגיע וכבר שולט בשפתם.

הילד הזה הגיע בזכותך

בתקופת שהותו בסמרקנד עשה הרב נאה רבות כדי לחזק את היהדות במקום. הוא עסק בחינוך הילדים, וכן פעל במרץ בחיזוק שמירת המצוות, בפסקי הלכה ובפתרון בעיות שנוצרו בגיטין. בתחום הגיטין היה בקי גדול, וכל ספק בנידון הובא להכרעתו. מאמצים רבים השקיע הרב נאה בתחום השחיטה והדרכת השור חטים על פי הנחיות שקיבל מדודו הרב אליעזרוב. הרב נאה היה משהגר אל הרב אליעזרוב מכתבים מפורטים על כל הבעיות והמכשולים בנושא השחיטה, והיה מקבל תשובות מפורטות על-פיהן הצליח להציל רבים ממכשולים.

למדנותו הגדולה ומסירותו הרבה למען הקהילה גרמה לבני הקהילה המקומית לכבדו עד מאוד חרף היותו אברך צעיר לימים. ספרה בתו מרת זילבר: "יחס הכבוד שיהודי בוכרה רחשו לאבא הוא לא ייאמן. אני זוכרת שהייתי הולכת לימים עם אבא ברחובות שכונת הבוכרים בירושלים, ויהודים שעלו לארץ מבוכרה היו ממש יראים מאבא, במן יראת כבוד כזו. בליל שבת אחד הלכנו הביתה ובדרך ראינו יהודי בוכרי עם בנו. כשהם ראו את אבא מרחוק הם מיהרו להדביק אותנו. אותו יהודי פנה לאבא, כשהוא מצביע על בנו, ואמר: 'חכם חיים, הילד הזה הגיע בזכותך לעולם'.

"הסתבר שבתקופת סמרקנד פנה אליו אותו יהודי שהיה חשוך ילדים ותינה את צערו. אבא בירכו, ומאז שכח מהמקרה. שנים רבות חלפו ואבא לא פגשו וכעת כאשר התראו, סיפר היהודי כי הברכה התקיימה, נולדו ילדים והוא הקים משפחה לתפארת".

ניצל ברגע האחרון

יהודי סמרקנד התייחסו אל הרב נאה כ'קדוש', גם מפני שהעריכו את גדולתו בתורה וכוחו הרב בפסיקת הלכה, וגם בגלל כמה מקרים שנוכחו לראות במו עיניהם. כאמור, הרב נאה שהיה בבוכרה ללא אשרת שהיה חוקית. אם המשטרה היתה מגלה זאת הוא היה עלול לשבת בכלא כמה שנים. אבל היה זה ממש לפלא איך תמיד ניצל. פעם כאשר מסר שיעור והודיע כי הוא נאלץ לסיים את השיעור ולעזוב הוא הרגיש שמשוה עומד לקרות, ולמחרת הוא הבין שאכן ניצל. תלמידיו סיפרו לו שבדיוק כשהלך הגיעו כמה שוטרים למקום.

העריכו את גדולתו בתורה וכוחו הרב בפסיקת הלכה. הגאון רבי אברהם חיים נאה זצ"ל בשנותיו האחרונות

חכם חיים מענדל לאו

על המעורבות הגדולה של הרב נאה בחיי הקהילה היהודית המקומית אפשר ללמוד מכך שבהיותו בבוכרה הוא לבש את הבגדים הבוכריים המסורתיים, ובחר לעצמו שם משפחה הזהה לשמות המקומיים - מענדל לאו (=בן מענדל). צעד זה למד מדודו, שבעת שהותו בקרב היהודים הבוכריים שינה את שם משפחתו מאשכנזי לאליעזרוב.

כדי שתהיה לו שפה משותפת עם היהודים המקומיים שקד הרב נאה עם בואו על לימוד השפה הבוכרית בה מדברים היהודים באזור. את השפה הוא למד מתוך חומש עם תרגום לבוכרית, ותוך חודש בלבד רכש לעצמו ידע בשפה הבוכרית ברמה של שפת אם, ואף הפך למומחה בכללי הדקדוק והסגנון של השפה.

הפוסקים הנודעים שעמדו לעם ישראל בדורות האחרונים מתבלטת במיוחד דמותו הגדולה של אחד ומיוחד שבהם, הגאון המפורסם רבי אברהם חיים נאה זצ"ל, כמי שהאיר לעם בהלכה בהרבה ממקצועות התורה ובספריו הרבים, ובעיקר התפרסם בגין שיטתו הידועה בשיעורי התורה אותם בירר ועסק כל ימיו ופרסמם בספריו הרבים 'שיעורי תורה', 'שיעור מקוה', 'שיעורי ציון', ואף מפורסמת שיטתו עד היום בכל בתי ישראל כ'שיעור ר' חיים נאה'.

אך לא רבים יודעים על חלק משמעותי בחייו כשהיה רבה של יהדות בוכרה, כשליחו של כ"ק אדמו"ר הרשב"ב מליובאוויטש זי"ע לפעול בערי בוכרה, במשך כשנה ומחצה.

בן 21 שנים בלבד היה הרב נאה כאשר יצא לסמרקנד, שם מילא את מקום דודו ורבו, הגאון החסיד רבי שלמה לייב אליעזרוב זצ"ל. הרב אליעזרוב שהה תקופות ממושכות בסמרקנד ובסביבותיה, אולם בראשית שנות התר"ע שהה הרב אליעזרוב בעיירה ליובאוויטש, וכיוון שלא שהה בעצמו בסמרקנד אך יהודיה היו קרובים תמיד ללבו ביקש מאחינו הגאון החסיד רבי אברהם חיים נאה לבוא מירושלים כדי למלא את מקומו בסמרקנד.

הרב נאה נענה לבקשה, ובברכת כ"ק אדמו"ר הרשב"ב יצא לסמרקנד ופעל בה גדולות ונצורות לחיזוק מצב התורה והיהדות, ובס"ד הצליח לחולל גדולות ונצורות.

"ראו את בני ר' חיים"

המכשולים שנערמו בדרכו לסמרקנד הרחוקה לא הרתיעו אותו. הרב נאה נסע במסירות נפש, הגיע למדינה בדרך לא חוקית ושהה בה ללא אשרה, ובתחילה התארח בביתו של הרב חזקיה הכהן רבין, רב ואב"ד העיר בוכרה וסביבותיה.

סיפר על כך לימים הרב יהודה רבין, בנו של הרב חזקיה (בספר 'זרח כוכב מיעקב'): "באותה תקופה התארחו בביתנו הרבה שלוחים מארץ ישראל. מו"ר אבי אמר להם: 'ראו את בני ר' חיים, איך הוא גדול בתורה, בחנו אותו ואמרו לי האם יש בארץ ישראל בחור צעיר כזה ועילוי גדול כמוהו?'. הרבנים בחנו את ר' חיים, ולפלא בעיניהם מצאוהו גאון, אך ניגשו אל מו"ר אבי ואמרו לו: 'לא ייתכן שכאן בבוכרה יהיה בחור צעיר עילוי כזה. הוא בוודאי מארץ ישראל'. גילה להם מו"ר אבי כי אינו בנו אלא הוא הבחור מארץ ישראל, ושמו הרב אברהם חיים נאה".

לאחר זמן קצר עבר להתגורר בסמרקנד, שם התמנה הרב נאה לאב"ד העיר.

אם הוא היה נשאר עוד מספר דקות בוודאי היו תופסים אותו.

בתקופת סמרקנד התכתב הרב נאה בדברי תורה והלכה עם גדולי רבני ירושלים. באותם ימים קיבל מכתב מהרב חיים ברלין שכיהן כגאב"ד מוסקבה, ובשנותיו האחרונות כרבה של ירושלים, וטרם יציאתו לסמרקנד היה הרב נאה בן בית אצלו.

הרב ברלין מכנהו בתארים מופלגים, ואילו את עצמו הוא מכנה "ידיד נאמן באהבתו, מוקירו ומכבדו כרום ערכו, שוחר אושרו וטור בתו בעולמו ובתורתו".

גם אל דודו הרב אליעזרוב כתב הרב נאה מכתבים רבים ובהם שאלות הלכתיות הנוגעות לשמירה על גדרי הדת, כמו נושא היהודים האמידים המשתמשים ב'פטיפון' בשבת. במכתב מבהיר הרב נאה לדודו מהו אותו 'פטיפון': "מחט הברזל הוא כעין קולמוס ומושיבים אותו בתוך המכונה ומהדקים אותו על ידי 'שריף' (בורג), ממש כעין המחט במכונת התפירה, כמו שהמחט תופרת כן פה מש' מייע קול. ודומה בעיניי שהמרכיבה בשבת חייב חטאת כעין מרכיב קני מנורה".

ספר בשפה הבוכרית

חינוך הילדים היה אחד התחומים המרכזיים בהם עסק הרב נאה בסמרקנד ופעל רבות. במשך הזמן הבין הרב נאה כי הילדים הנעשים בר-מצוה אינם בקיאים דיים בהלכות תפילין הנצרכות לכל אחד, לכן חיבר ספר בשפה הבוכרית בשם 'חנוך לנער' ובו הלכות הנוגעות לכל מי שמניח תפילין. חצי מהספר תרגם הרב נאה בעצמו לבוכרית, ואת החצי השני תרגם הסופר ראובן גבריאלוב, יהודי מקומי.

בערב שבת תולדות ג' בכסלו תער"ב כתב הרב נאה לדודו הרב אליעזרוב, ששהה אותה עת בליובאוויטש, כי הוא מתכוון לפרסם את ספרו:

"יש לי ספר אחד כתב-יד שלי, והוא דיני תפילין הנחוצים, סימן א' סדר הלבישה, ב' סדר החליצה, כמה דינים נחוצים, מסודרים בעזרת ה' היטב על פי מנהגי הספרדים, וגם מצורף לזה דרוש לבר-מצוה ומתורגם ללשון בוכרי יפה, ועוד איזה חידושים מן הצד. "ויעצוני אוהביי להדפיס ולחלק הספרים בין הגבירים ויהיה בעזה"י הכנסה טובה, על כן הנני שולחו אחרי שבת קודש לוורשה, לר' יוסף צבי לעזו להדפיסו, וה' יהיה בעזרי".

לימוד השפה גרם לו להתחבר על נקלה עם יהודי המקום. הגרא"ח נאה בלבוש המקומי בסמרקנד

לאחר מספר חודשים הוא אכן הגיע לוורשה והחל להתעסק בהדפסת הספר, בעידודו של אביו, הרב מנחם מנדל נאה, שזירזו להדפיס את הספר. בי"ט אדר תער"ב כתב לדודו הרב אליעזרוב: "עצת כת"ר שאמתין בהדפסת הספר, זאת הוא לעת עתה דבר בלתי אפשרי בכלל, לפי שאני שלחתי כבר להדפיסו לפה עוד לפני ג' חודשים וכבר נגמרה הדפסתו גם כן כמעט, ועוד איזה ימים אברך על המוגמר. אבי ש' הסכים על ידי זה כמה למהר בהדפסתו ועתה כבר המטריצין [לוחות] מוכנים".

הספר עוסק בדיני הנחת תפילין, ויועד לנערים המגיעים לגיל מצוות ומתחילים לקיים מצוות תפילין כדי שיידעו את דיני הנחת התפילין וקדושתן. את הספר כתב על פי דעת מרן ה'בית יוסף', האר"י הק' וההולכים בדרכיהם כפי הנהוג בקהילות הספרדים.

מגדולי ירושלים. הגרא"ח נאה עם מרן הגר"צ דושינסקי זצ"ל

בסוף הספר נדפסו דרוש לבר-מצוה, מילואים בשם 'שיירי החי' נוך', והוספה בדרך פלפול בשם 'הוספה לחינוך'. החלקים העממיים של הספר תורגמו לשפה הבוכרית.

בהקדמתו לספר הסביר הרב נאה את הרקע לחיבור הספר, ממנו נראה היחס הקרוב שהיה לו עם יהודי בוכרה, יחס של אהבה והער־צה לבבית שהיתה דו-סיטרית:

"אחיי אוהביי וידידי נפשי, הורי תלמידיי היקרים הי"ו. בימים מועטים התקשרתם אלי בעבותות אהבה עזה אשר מים רבים לא יוכלו לכבותה. מסרתם לי בניכם ללמדם תורתנו הקדושה ולח־נכם לפי רוח ישראל סבא. קרבתם אותי ברגשי ידידות וכעם אח התהלכתם עמדי. אמרתי גם אני אשלם תודות לכם מעומק לב ונפש חפצה על כל הטוב אשר גמלתוני. ברכתי מוגשה לכם בזה. יהי שלום בחילכם ושלוה בגבולכם. וברכה בכלל לכל אוהבי פה ובבוכארא וסביבותיה יע"א, כולם יתברכו ממקור הברכות ברוחניות וגשמיות אמן כן יהי רצון. ולאות ידידות הנני נותן לפניכם היום מנחה מזכרת אהבת נצח. הא לכם ידידי ספרי זה אשר ערכתני פה עי"ת סמרקנד יע"א, 'חנוך לנער', על שם הכתוב חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב).

"זה כמה אשר הרגשתי חסרון ידיעת הדינים לילדינו הרכים המתחנכים במצוות תפילין, ואין יודעים איך להתנהג אתן בקדושתן והנחתן. נתתי אל לבי להרים מכשול מדרך ילדי עמנו, לא חסתי על זמני וטרחתי וערכתני ספר זה".

בהערה למבוא בשולי הגליון מתבררים התנאים המורכבים בהם כתב הרב נאה את הספר: "וזאת למודעי, כי בעת כתבתי הספר הזה לא היה לי שום ספר רק ספרי השולחן ערוך, והרמב"ם ו"ש"ס קטן דפוס ווארשה, ועין יעקב".

לא שכח את היהודים הבוכרים

בהמשך שב הרב נאה לארץ ישראל, אבל את היהודים הבוכי רים הוא לא שכח כלל. בשנים הבאות הוא חיבר לוח שנה בשפה הבוכרית המכיל מנהגים סביב מעגל השנה, ובשנים מאוחרות יותר התיישב בשכונת הבוכרים, ולאחר זמן התמנה לרב השכונה.

בשכונת הבוכרים נחשב הגר"ח נאה למנהיג נערץ. הוא הרביץ תורה והלכה, סייע לבני העדה הבוכרית, והיה אוזן קשבת בפרט לבני הנוער. אל השכונה הגיע כאשר משפחתו גדלה, והדירה הצרה בש' כונת בית ישראל, בה התגוררו בתקופה שלאחר מלחמת העולם הרא־שונה, היתה צרה מלהכיל והוא ביקש לעבור לדירה מרווחת יחסית. ילדיו ביקשו להתגורר בשכונת 'גאולה' או בשכונת 'כרם אברהם' הצמודה אליה. אולם הרב נאה עמד על כך שישכרו דירה בשכונת הבוכרים (שנקראה בתחילה 'רחובות הנהר'), מקום שלא רואים בו חילול שבת.

באותה עת בנו קומה נוספת לבנייני חצר שכונת הבוכרים, ומשפחת נאה שכרה דירה בקומה שניה, דירה שהיתה מעט יותר גדולה מהבית בשכונת בית ישראל. הבית בשכונת הבוכרים שוכן ברחוב שלמה מוסאיוף 6, ב'חצר אליאסוב' שבצדה הימני נמצא מבנה דו-קומתי, ובכל קומה גרות כמה משפחות. בכניסה לחצר עולים במדרגות חיצוניות לקומה השניה, בקצה השמאלי התגורר הרב נאה. דירה זו קיימת עד היום.

הדירה כללה שני חדרים ומבוא קטן, בה הצטופפו בני משפחת נאה - עשר נפשות. בדירה היה סלון ששימש גם לחדר מגורים לילדים, חדר שינה, מטבח קטן, וליד הבית עוד שטח בלתי מקורה ששימש לבניית סוכה. היציאה מהבית לסוכה התאפשרה באמצעות שלוש מדרגות, המגיעות היישר לחלון הפונה לתוך הסוכה.

הסלון שימש כחדר מגורים לילדים וגם כחדר עבודה וספריה של הרב נאה. קירות חדר עבודתו היו מכוסים בספרי קודש מקיר לקיר, בהם השתמש באורח תדיר. את חיבוריו כתב במכונת כתיבה שהונחה בשולי השולחן הגדול. במכונת כתיבה זו כתב את ספריו, מכתביו ותשובותיו לשואלים הרבים מכל רחבי העולם, ובחדר זה גם קיבל קהל רב, אשר בא אליו תדיר כדי לשאול דבר הלכה ולקבל סיוע בכל הנדרש.

התיישבות המשפחה בשכונת הבוכרים החזירה את הרב נאה לימי שליחותו בסמרקנד, כאשר השפיע גשמיות ורוחניות לבני עדת הבר־כרים והנה שוב חזר לבני עדה זו, אשר חיבבוהו מאוד. הרב נאה היה חביב על כולם, קטן כגדול. הוא ביקש ותבע להתחזק בשמירת המצוות ולהקפיד על גדרי ההלכה, ואת הכל עשה בטוב טעם ובדרכי נועם. כאשר היה קורא בתורה בבתי הכנסת הבוכרים קרא במבטא בוכרי.

היחס המיוחד שלו לתושבי השכונה גרר הערצה מיוחדת. הרב־נים רבי יצחק הדאיה ורבי יעקב דוויק, מחשובי הרבנים הספרדים, חיבבו אותו במיוחד, ובני השכונה העריצו את הגאון שדיבר עם כל אחד בחביבות יתירה, ואף כינוהו "חכם חיים", תואר הניתן לחשובי הרבנים הספרדים.

(על פי יהדות בוכרה)